

JUHÁSZ ERIKA
BÉKAEGÉRMACSKAHARC

A „homérosi” *Békaegérharc* napjainkig nagy népszerűségnek örvend. A mű jelentőségét mutatja, hogy Arthur Ludwich 1896-ban közreadott terjedelmes monográfiájában a mű 75 kéziratát dolgozta fel.¹ Népszerűségét azonban talán nem is annyira témájának, mint inkább vélt szerzőjének köszönhetette a kiséposz. A *Békaegérharc* tulajdonképpen egy Ílias-paródia, mely olyan jól utánozta az eposz stílusát, hogy az ókorban magának Homérosnak tulajdonították. Plutarchos Hérodotos rosszmájúságáról frott értekezésében (*De malignitate Herodoti*) egy bizonyos Pigrést említi a *Batrachomyomachia* szerzőjeként.² A Suda-lexikon pedig nemcsak a *Békaegérharcot*, hanem a *Margitést* is ennek a Pigrésnek tulajdonítja.³ Egy kéziratban pedig az utolsó sor után olvasható az a bejegyzés, hogy „*egyesekek szerint a kariai T(!)igréstől származik.*” Általában a perzsa háborúkból ismert Artemisia fivérét vagy fiát szokták azonosítani ezzel a Pigrésszel, de az 5. században ilyen nevű költő létezését többen kétségbe vonták. Jacob Wackernagel például a korai császárkorra keltezte a művet,⁴ Helmut Ahlborn pedig a Kr.e. 1. századot jelölte meg a keletkezés idejének.⁵

Az évszázadok során a kiséposz szövege kibővült. Egy-egy költői tehetségű olvasó vagy másoló hozzáköltött, vagy néhány általánosan ismert homérosi sorral kiegészített és így még homéroszibbá tett egyes helyeket.⁶ Ezek a kiegészítések azután a későbbi másolók tevékenységének köszönhetően bekerültek a szövegbe.⁷ A jelenleg rendelkezésünkre álló 305 sornyi szövegből 52 (mások szerint 50) sor, vagyis az egész mű hatoda utólagos betoldás, valószínűleg bizánci szerzőktől.

A *Békaegérharc* népszerűségéhez viszonyítva kevésbé ismert a *Macskaegérharc* című „dráma”, a 12. században élt Theodoros Prodromos munkája. Ez a mű – mai tudásunk szerint – csak 23 kéziratban maradt ránk,⁸ és csak a 20. század második felében került ismét a bizantinológusok érdeklődésének középpontjába.

1968-ban egymástól függetlenül adta ki a *Macskaegérháborút* Helmut Ahlborn Berlinben és Herbert Hunger a *Byzantina Vindobonensia* sorozatban.⁹ Ahlborn a *Békaegérháború* kommentárral és német fordítással ellátott szövege után a *Macskaegérháborút* csak fordítással közölte, míg Hunger alapos filológiai munka eredményeként kritikái apparátussal is ellátta a szöveget.¹⁰ Annak ellenére,

¹ A. Ludwich (ed.): Die homerische Batrachomachia des Karers Pigres nebst Scholien und Paraphrase. Leipzig 1896.

² Plut. mor. 873 F

³ Suda sv. Πίγρης, Π 1551

⁴ J. Wackernagel: Sprachliche Untersuchungen zu Homer. Göttingen 1916. 188–199.

⁵ H. Ahlborn: Untersuchungen zu pseudo-homerischen Batrachomyomachia. Dissertation Univ. Göttingen 1959 (non vidi).

⁶ H. Ahlborn (ed.): Pseudo-Homer: Der Froschmäusekrieg. Theodoros Prodromos: Der Katzenmäusekrieg. Berlin 1968. 12.

⁷ Például a Békaegérharc 205. sora (δοῦπιησεν δὲ πεισῶν, ἀράβησε δὲ τεύχε ἐπ’ αὐτῷ) jellegzetes homérosi sor; hatszor fordul elő az Iliásban: Δ,504; Ε,42; Ε,540; Ν,187; Ρ,50; Ρ,311.

⁸ Az ismert kéziratok legfrissebb (bár valószínűleg még nem teljes) katalógusa a <http://pinakes.irht.cnrs.fr/> címen található.

⁹ Ahlborn kiadását lásd fent (6. jegyzet). H. Hunger: Der byzantinische Katz-Mäuse-Krieg. Theodoros Prodromos, Katomyomachia. Einleitung, Text und Übersetzung. Graz–Wien–Köln 1968.

¹⁰ Hunger még csak húsz kéziratot ismert, melyek közül tizennyolcat fel is dolgozott. Az újabb kutatások szerint (l. 8. jegyzet) még négy kézirat (Dresden, Sächsische LB, Da. 30; Kalabryta, Moné Megalou Spélaïou, 097; Symi, Anagnostérion ‘Hé Aiglé’, 01; Symi, Anagnostérion ‘Hé Aiglé’, 05) tartalmazza a *Macskaegérháború*

hogy tudományos szempontból az utóbbi jelent nagyobb segítséget, a szakirodalomban mégis Ahlborn kiadása az ismertebb.

Már a mű címével kapcsolatban is eltérő álláspontok fogalmazódtak meg a tudományos közvéleményben: *Galeomyomachia* és *Katomyomachia* elnevezéssel egyaránt találkozhatunk. Máig tisztázatlan kérdés, hogy az első esetben (ahol a *galé* görög szó rejlik a címben) az eredeti *menyét* jelentés bújik-e meg a szó mögött, vagy a *galé* itt macskát jelent, s a kéziratok csak szóválasztásban térnek el egymástól. Jóllehet ennek a kérdésnek a megválaszolása nem célja jelen dolgozatnak, talán érdemes kis kultúrtörténeti kitérőt tennünk, hogy lássuk, milyen elképzelések húzódnak meg a háttérben.¹¹

A menyét rossz előjelnek számított. Már Aristophanés tesz erre célzást a *Nőuralomban*¹²; Theophrastos pedig a babonás ember kifigurázásakor említi, hogy ha menyét fut keresztül előtte, addig nem mozdul, míg valaki át nem kel előtte az úton, vagy három követ át nem dob az út túloldalára.¹³ Márpedig az ókorban meglehetősen gyakran találkozhatott menyéttel a házak közelében is az ember. A mediterráneumban a macska háziállatként viszonylag későn terjedt el, korábban kígyót vagy menyétet tartottak a házban, ház környékén a rágcsálók ellen. S bár a menyét ügyesebb vadász, mint a macska, rabló természete, kiszámíthatatlan izgágasága,¹⁴ legendás vérszomja¹⁵ és bujasága, s nem utolsósorban kellemetlen szaga miatt a macska fokozatosan kiszorította az ember környezetéből.¹⁶ Az antik világ embere csak lassanként fogadta be otthonába a macskát. Az Egyiptomban már Kr.e. 2000 körül kimutatható szelídített núbiai macska háziasztására a régészeti bizonyítékok szerint csak Kr.e. 400 körül, Magna Graeciában tettek kísérletet. A római szerzők Kr.e. 100 körül már ismerték, de még a Kr.u. 1. században is viszonylag ritka a macska Rómában. Általában ellenszenvvel emlékeznek meg róla az irodalomban, mert nem vetette meg a madárhúst, s akár a házi kedvenceket is felfalta.¹⁷ A

szövegét. Hunger viszont egy olyan kéziratot is feldolgozott, amelyben nyomtatott szöveget is kötöttek a kézzel írt oldalak után. Ez a kézirat (Parisinus gr. 2782 A) a francia katalógusban nem szerepel a *Galeomyomachia* címszó alatt felsorolt tételek között. A katalógus szerkesztői a kódexet feldolgozták, leírása a kéziratban szereplő többi szerzőnél megtalálható. A kérdéses helyen azonban (287v–291r) tévesen *Apostoles Michael: In Batrachomyomachiam* szerepel (kétszer). A kódex helyes leírásához lásd: *H. Omont: Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Paris 1888. 39–40.* Mivel a fent említett négy kéziratot nem volt alkalmam megtekinteni, a továbbiakban Hunger eredményeire támaszkodom.

¹¹ A menyétnek és a macskának az ókorban betöltött szerepéről legbővebben: *O. Keller: Zur Geschichte der Katze im Altertum. In: Mitt. D. Deutsch. Arch. Inst. 23. Rom 1908. 40–70. Uő: Die antike Tierwelt. I-II. Leipzig 1903–1913 (különösen I. 67–81 és 163–171).* A 20. század végétől ismét megszaporodott az antik állatvilággal foglalkozó munkák száma. Ezekből lásd elsősorban: *J. M. C. Toynbee: Tierwelt der Antike (Animals in Roman Life and Art). Mainz 1983. 54–79. M. Giebel: Tiere in der Antike. Von Fabelwesen, Opfertieren und treuen Begleitern. Darmstadt 2003. 128–129.*

¹² Aristoph. *Eccl.* 792.

¹³ Theophr. *char.* 16.

¹⁴ Ovidiusnál (*Ov. met.* 9, 273–323) és Antónios Liberalisnál (*Ant. Lib.* 29) még csak azt olvashatjuk, hogy Alcmene születésekor egy Galanthis nevű szolgáló becsapta Lucinát (=Eileithyíát), aki késleltette Hercules születését. Bosszúból az istennő mennyétté változtatta a lányt, aki állatalakban is megtartotta virgonc természetét, s továbbra is a házban lakott, de kölykeit száján keresztül hozta a világra: „*Strenuitas antiqua manet, nec terga colorem | amiseris suum: forma est diversa priori. | Quae quia mendaci parientem iuverat ore, | ore parit nostrasque domos, ut et ante, frequentat.*” (*Ov. met.* 320–323). Az utóbbi hiedelmet már Aristotelés is lejegyezte, és meg is magyarázta, hogy a félreértés abból ered, hogy a menyét a szájában cipeli kicsinyeit. (*Aristot. gen. an.* 756b 15 és 31). Ailianos azonban már arról tudósít, hogy egy tovasurranó menyét zavarta meg Eileithyíát, s oldotta fel ezáltal a szülést késleltető varázslatot (*Ael. N. A.* 12,5). (*A Physiologus* másképp tudja: „*A Physiologus szerint a menyét szájával fogan meg a hímöt, és vemhessége végén a fülével szül. Bizony rosszul teszük, akik a fülükön át szülnék.*” [Mohay András fordítása] *Physiologus a Zsámboki-kódex állatábrázolásai*val. Fordította Mohay András. Az Utószót és a képmagyarázatok Kádár Zoltán írta. Budapest 1986. 41.)

¹⁵ Az aiosópi mese szerint (*Aisop.* 59 = Halm 86) a menyét beszökött a kovácműhelybe, és ott nyalogatni kezdte a reszelőt. Ledörzsölt egy darabot a nyelvéből, de azt gondolta, hogy a reszelőből származik a vér, és igen megörült neki. Addig nyalogatta, amíg el nem kopott a nyelve.

¹⁶ *W. Marg: Zum Wieseltyp in Semonides' Weiberjambos. Hermes 102 (1974) 153.*

¹⁷ Agathias a 6. században két elkeseredett epigrammát is írt álnok macskájára (*αἰλουρος*), aki felfalta kedvenc fogolymadarát. (*Anth. Pal.* 7, 204; 7, 205). Sőt, tanítványa, Damocharis is tollat ragadott, hogy tanára

császárkorban (2–5. század) azonban fokozatosan átvette a háztartásban az éléskamrák őrének szerepét. Valószínűleg a hunok is közrejátszottak elterjedésében, mert magukkal hozták Európába a patkányt, és a fokozatosan megszorodó egér- és patkányvészek miatt a macska nélkülözhetetlenné vált.¹⁸

Meglehetősen zavaros a helyzet a szakirodalomban a macska elnevezésével kapcsolatban. Hérodotos használta először az *ailouros* szót (ión αἰλουρος alakban) az egyiptomi szent macskára.¹⁹ Aristophanés *Acharnaibeliak* című komédiájában valószínűleg vadmacska rejlett a szó mögött, amikor a boiótiai kereskedő lenyűzött macskabőrt kínált eladásra.²⁰ A *galé* elnevezés sem feltétlenül jelent azonban menyétet. A szakirodalomban megoszlanak a vélemények, hogy a Theophrastos által karikírozott babonás emberre szerencsétlenséget hozó menyét valóban menyét, vagy esetleg már macska. Ugyanígy nem egységes az álláspont Theokritos esetében sem, ahol a syrakusai Adónis-ünnepre készülő Praxinoa szapulja lusta szolgáját, hogy készítsen kényelmes fekhelyet a macskának (a szövegben *galeai* szerepel).²¹

A latin szerzők általában a *felis* vagy *feles* szót használták a macskára. A Kr.u. 4. században élt mezőgazdasági író, Palladius használta először a *cattus* szót, amikor leírta, hogy milyen új feladatot szán a macskának: az articsóka-ágyásokban kellene kipusztítania a vakondokat.²² Rufinus az egyiptomi szent macskákra a *catta* elnevezést használta.²³ A késő antik orvosi szövegekben pedig már nemcsak *catta*, hanem *gatta* formával is találkozunk. A latin forrásokból a *catta* szó fokozatosan bekerült a görög szókincsbe, és a bizánci szövegekben már a *κάτα* vagy *κάττα* formával is találkozhatunk.

Az elnevezésbeli eltérések visszaköszönnek a *Macskaegérharc* kézírtaiban és nyomtatott szövegeiben is. Aristobulos Apostolés (más néven: Arsenios Monembasios), az *editio princeps* kiadója *Galeómyomachiaként* hivatkozott rá az előszóban, a szerzőről viszont csak annyit mondott, hogy Homéros kései utánzója. Ez azt jelenti, hogy a legjobb és legrégebbi kéziratot, a *Marcianus Graecus* 524-et nem ismerte, mert abban a *hypothesis* előtt szerepel a τοῦ Προδρόμου (a bejegyzés ugyanattól a kéztől származik, aki a főszöveget is írta), sőt az is valószínűsíthető, hogy előtte a kivakart részen Θεοδόρου állt.

Theodóros Prodromos II. Ióánnés Komnénos (1118–1143) udvari költője volt: császárárt és hadvezéreit verses *panegyrikosokkal* magasztalta. Nagy szerepe volt a szerelmi regény újjáélesztésében: *Rhodanthé és Dosiklés* című regénye Héliodórost utánozza, de a 12. század valóságát és politikai törekvéseit is ábrázolja. A *Macskaegérháborúban* is vannak utalások saját korára. Prodromos kigúnyolja a tudatlanságot, a bujaságot, a pórul járt embereket. II. János halálával elvesztette a *poeta laureatus* rangját, haláláig A szent apostolok-templomban élt, alkalmi verseket írogatván. Már kortársai körében óriási népszerűségre tett szert, de több – a neve alatt hagyományozott – mű esetében is kétséges, hogy valóban ő írta-e őket.²⁴

A *Macskaegérharc* többi kézírta nem nevezi meg a szerzőt, egy részük címet sem tartalmaz. Egy másik nagyon fontos szempont alapján újabb két csoportba lehet osztani a kéziratokat, mégpedig aszerint, hogy a *hypothesis* harmadik sorában és a főszövegben öt helyen a *κάτα*, vagy a *γαλή* olvasatot hozza-e a szöveg. Csak a három legrégebbi kéziratban, a *Marcianus Graecus* 524-ben,²⁵ a

fájdalmát enyhítse, s megrója a macskát, akinek csak a foglyon jár az esze, miközben a házban szabadon szaladgálnak az egerek (*Anth. Pal.* 7, 206).

¹⁸ F. D. Lazenby: Greek and Roman Household Pets. *CJ* 44 (1949) 299–307.

¹⁹ Hdt. 2, 66–67 (hat helyen).

²⁰ Aristoph. *Ach.* 879.

²¹ Theokr. 15, 28.

²² Pall. *op. agr.* 4, 9, 4

²³ Ps-Clem. *Recogn.* 5, 20.

²⁴ Kapitányffy István – Caruha Vanegelió – Szabó Kálmán: A bizánci és az újjörög irodalom története. Budapest 1989. 115–121; H. Hunger: Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner II. München 1978. 144–145; *ODB* III. 1726–1727.

²⁵ Venezia, Bibl. Naz. Marc., gr. 524

Palatinus Graecus 7-ben²⁶ és az erről készült másolatban, a *Neapolitanus Graecus* 105-ben²⁷ találkozunk a *κάτα* szövegváltozattal. Hercher, a szöveg első újkori kiadója 1873-ban a *Galeomyomachia* címet és a szövegben a *γαλή*-ből származó alakokat metrikai alapon nem tartotta elfogadhatónak.²⁸ A kérdéses szöveghelyeken ugyanis a szó második szótagja a jambikus versmérték miatt nem lehet hosszú. Ezért találta ki címnek a *Catomyomachia* elnevezést, amely korábban sehol nem fordult elő. Hunger Hercherrel egyetértve meghagyta a szövegben a *κάτα* szóból képzett alakokat. Szerinte a *γαλή* a szöveg hagyományozódása során indokoltan került a kéziratokba. Több kéziratban a *Macskaegérháború* közvetlenül a *Békaegérháború* mellett szerepel. A Prodrómos által a 71–73. sorokban elrejtett utalás miatt (tudniillik, hogy az egerek korábban már harcoltak a békákkal)²⁹ a reneszánsz kori másolók számára kézenfekvő volt a két mű közötti kapcsolat.

Nem kérdéses, hogy a két mű között valóban szoros kapcsolat van. Nemcsak a témában és az egyes motívumokban, hanem a nyelvben is megfigyelhető a két mű hasonlósága. Az egerek neveit is csak kis mértékben változtatta meg Prodrómos: a békák ellenfelei közül csak Embasichytrosnak és Tróglodytésnek nincs párja a macskaháborúban. A többfűlt Psycharpax (Morzsacsenő) pedig a *Katomyomachia*-ban is feltűnik, és halála ott is központi szerepet kap a történetben.

A *Békaegérharc*-ban mindjárt a mű elején, a 9. sorban előkerül a *galé*, ahol azt olvashatjuk, hogy *μὴς ποτε διψαλέος γαλέης κίνδυνον ἀλύξας*. E két utalásból és a menyét-egér háború máshonnan is ismert történetéből Hunger arra következtetett, hogy a békaháború szövegéből kiindulva cserélte ki egy másoló a Prodrómos szövegében szereplő *κάτα* szót a *γαλή*-vel, amihez még hozzájárult az előbbi ritka előfordulása is. A *galét* aztán a későbbi másolók is átvették.³⁰ Véleményem szerint azonban ez nem elegendő magyarázat. Éppen a prodromosi mű említett sorában szerepel a békák mellett az egerek menyétek ellen vívott háborúja is (*πρὸς τὰ στράτευμα τῶν γαλῶν καὶ βατράχων*). A *galón* itt metrikailag is helyes, és Hunger kritikai apparátusa szerint máshol sem szerepel *katón* olvasat. Az eseményt nem úgy idézi fel az egérkirály, mint a jelenlegi gyűlölt ellenség ellen vívott korábbi ütközetüket, hanem mint a régmúlt idők egyik nagy háborúját. Ráadásul a menyétek egész serege ellen kellett küzdeniük (ahogy korábban az aiséposi mesében is), s nem egy föllenséget legyőzni, mint amire most buzdít Kreillos. S talán az sem mellékes különbség, hogy a *Batrachomyomachia*-ban a menyét mindig az összevonatlan *γαλέη*-ből képzett alakban fordul elő, a prodromosi műben pedig az összevont alakok jelentek meg.

A *Békaegérharc* 48–52. sorában Morzsacsenő bemutatkozásában olvashatunk az egerek legnagyobb ellenségeiről:

*Kettő van, mi leginkább rettent engem a földön:
 ölyv és macska (γαλέην), ezek hozzák fejemre a nagy gyászt,
 s még a siralmas csapda, cseles sors szörnyű tanyája;
 legfőképp az ügyes macskától (γαλέην) félek, amely még
 akkor is űz s kutat, ha előle a lyukba bukunk le.
 (Devecseri Gábor fordítása)*

A 42–52. sor közötti rész azonban későbbi, valószínűleg bizánci betoldás, ami később a bizánci filológusok munkájának köszönhetően fokozatosan el is tűnt a szövegből. Már a 10–11. századra datálható oxfordi kéziratban és egy 11. században készült párizsi kódexben sem található meg ezek a sorok; a 13-tól a 17. századig készült kéziratok közül pedig egyik sem tartalmazza. A *Macskaegérháború* legrégebbi kézirata 1300 körülre datálható, vagyis a *Katomyomachia* másoló, de lehet, hogy már maga Prodrómos sem találkozott a kérdéses szövegrészlettel.

²⁶ Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat. Gr. 007

²⁷ Napoli, BN, II C 37

²⁸ Theodori Prodrómi *Catomyomachia* ex recensione *Rudolfi Hercheri*. Leipzig 1873. 5.

²⁹ οὐκ οἶσθα, πῶς τὸν πρὶν συνιστῶντες μόθον
 πρὸς τὸ στράτευμα τῶν γαλῶν καὶ βατράχων,
 καὶ συμμάχων κράτιστον εἶχομεν νέφος;

³⁰ *Hunger*: i. m. 1968 26-27.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy bár a helyzetet tovább bonyolítja, hogy Prodrimos írta az ún. *Egérhumoreszket* is, amelyben egy zsákmányszerző körútján elkapott egérrel vitázik (bibliai idézetekkel) a macska,³¹ ebben a műben Prodrimos következetesen az αἰλουρός szóval emlegeti a macskát.

A fentiek alapján talán megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy – jöllehet a *Békaegérmacska* harcban akár macskát is jelenthetett még a galé – a *Macskaegérmacska* harcban már csak a menyétekre használta Prodrimos, a kéziratokban szereplő eltérésekre pedig más magyarázatot kell majd keresnünk.

Az elnevezés problémája elvezet bennünket egy másik fontos kérdéshez, a *Macskaegérmacska* harc forrásainak kutatásához. Ebben talán segítségünkre lehet a másik, valószínűleg Prodrimos korában született költemény, a *Christos Paschón*, mely tulajdonképpen egy cento, melyet az ismeretlen szerző antik drámák, elsősorban Euripidés *Médeiája* és a *Bakchánsnők* soraiból állított össze. Ha valóban a 12. században született a mű – és nem Nazianoszi Gergely írta, ahogy egyesek gondolták –, akkor a *Macskaegérmacska* harc forrásainak meghatározásához is sok segítséget nyújthat.³² Mindkét mű olyan dráma, melyet színpadon már nem adtak elő, szerzőik felolvasásra szánták. De hogy az ókori drámához való kötődés látszatát fenntartsák, igyekeztek a külsőségekben utánozni elődeiket. Prodrimos művében az ókori dráma számtalan eleme fellelhető. Fel lehet például osztani a mű cselekményét öt színre, a követjelenet is jellegzetes ókori mintákat követ, *stichomythia*, félsorok s nyelvi igényesség jellemzi. A macska pusztulását okozó gerenda valóságos *deus ex machina*ként esik le a tetőről. A külsőségek mellett témaválasztásában és fordulataiban is igyekeznek követni ókori mintaképét. A 12. századi mű és a klasszikus görög tragédiák szövegei között felfedezhetők szövegszerű egyezések is, jelen esetben azonban talán még többet mondanak azok a szöveghelyek, melyekben a szóhasználat ugyan eltér az ókori elődtől, a tartalmi hasonlóság alapján azonban mégis a görög tragédiák egy-egy jellemző jelenete juthat eszünkbe.

A darab cselekménye a következőkben foglalható össze:³³ Kreillos (Pecsenykedvelő), az egerek királya megalégeli, hogy a macskától rettegve egész életüket sötét zugokban kell tölteniük, s harcba hívja népét a gyűlölt ellenség ellen. A csata elején elesik fia, Psycharpax (Morzsacsacsenő). A gyász hírt egy hírnök jelenti az otthon maradt egérkirálynőnek és a Karnak; a Kar keserves jajveszékélésbe kezd, és gyászalt énekel Psycharpaxra. Eközben ismét követ érkezik a csataterről, aki hírrül adja, hogy a macska meghalt. Nem az egerek serege diadalmaskodott felette, hanem a tetőről lezuhanó korhadt gerenda ütötte agyon, a hitves és a Kar mégis örömjongásba kezd, s a darab a Kar jókívánásaival ér véget.

Jöllehet a magyar fordítás első sora alapján arra következtethetünk, hogy Karsay Orsolya a fordítás során Rudolf Hercher kiadását követte,³⁴ az alábbiakban Herbert Hunger szövegkiadását idézem:

Ὅμοιενέτις Κρεῖλλου
ὃ ὠ πόθεν, ποῖ; τῶν πόνων ἰαλέμων.

Χορός
ἰαλέμων, ὃ καί πάλιν ἰαλέμων.

³¹ J. T. Papademetrou: Τὰ Σχέδη τοῦ Μυθῶς: New Sources and Text. Classical Studies Presented to Ben Edwin Perry by his Students and Colleagues at the University of Illinois, 1924-1960. [Illinois Studies in Language and Literature 58] Urbana 1969. 219–222.

³² Ružena Dostálová szerint Eustathios körében íródhatott: R. Dostálová: Die byzantinische Theorie des Dramas und die Tragödie Christos Paschon. 16. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten II/3. JÖB 32/3 (1982) 73–82.

³³ A *Macskaegérmacska* harcban magyarul csak az utolsó 57 sor jelent meg Karsay Orsolya fordításában: *Kapitány István–Dimitrios Hadzisz: A bizánci irodalom kistükréje*. Budapest 1974. 380–381.

³⁴ Hercher a kéziratokban szereplő πόθεν, ποῖ szöveget javította πόθι παῖ-ra. Hunger szerint a *honnan? hová?* olvasat védhető, mert a Prodrimos neve alatt fennmaradt *Rodanthé és Dosiklés* című szerelmi regényben található hozzá párhuzamos szöveghelyet.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 ἄ ἄ λέλοιπας τὸν λύχινον τῆς ἡμέρας.

Χορός
 330 ἄπανθ' ἄπαντα τοῦ βίου τέφρα κόνις,
 ἀπαξάπαντα τοῦ βίου σκιά μόνου.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 οἱ οἱ, παρήλθες, ὦ Ψιχάρπαξ, ὦ τέκνον.

Χορός
 ἄρκεϊ. τὸ λοιπὸν βᾶινε μὴ περαιτέρω·
 ἦδη βλέπω γὰρ ἄγγελον ταχυδρόμον.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 335 δέδοικα, μὴ πάλιν τι δεινὸν μοι φράση.

Χορός
 οὐκ, ὦ σεβαστή.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 πῶς ἄρ' οἶδας, πῶς ἄρα;

Χορός
 φαιδρῶ προσώπῳ τὸν δρόμον διατρέχει.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 ὡς εἶθε χρηστὸν ἄγγελον, Ζεῦ, μοι πρὸες.

Ἄγγελος
 ἦ δεσπότης πέφυκε ποῦ τις εἰπάτω.

Χορός
 340 πάρεστιν ἰσοῦ, καὶ θέλεις εἶπερ βλέπε.

Ἄγγελος
 πάγχρυσε, φαιδρὰ μὴ τεθλιμμένη γίνου,
 κάμοι βράβευε δῶρα τῶν ἀγγελμάτων.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 ἔξειπε, μὴ χλεύαζε κομπορημόνως.

Ἄγγελος
 ἦν μοι νέμης πρῶτιστα δῶρα τοῦ λόγου.

Ἵομενετίς Κρεΐλλου
 345 εἰπόντι δῶσω καὶ παράσχω συντόμως.

Ἄγγελος
 τέθνηκεν ἡ τάλαινα κάτα τῷ μόθῳ.

Hunger elsősorban a 333. sor elején álló ἄρκεϊ-re keresett párhuzamokat. A *Médeíán* kívül egy euripidés *Phaetón*-töredékben talált még hasonlóan szerkesztett sorokat, de a szövegkörnyezet ott teljesen eltérő beszédhelyzetre utal.³⁵ Úgy gondolom, hogy – noha szövegszerű párhuzam nem

³⁵ ἄρκεϊ· πέποιθα γὰρ σε μὴ ψευδῆ λέγειν. (Eur. *Phaet. frg.* 773, 9 Nauck);

mutatható ki – Prodromos művének olvasása során mégis inkább Aischylos *Heten Thébai ellen* című műve juthat eszünkbe, ahol – miután egy szemtanú hírnök beszámolt az argosi had közeledtéről és szándékairól – a thébai nők kara kétségbeesett siránkozásba kezd. Eteklés egyre erőteljesebben próbálja csitítani a jajveszékeltő nőket, de a panaszáradatnak csak a gyors iramban érkező kém újabb feltűnése vet véget. Jelen esetben a Psycharpax halála miatt az egérkirálynővel együtt kesergő Kar jajgatása szintén a hírnök megjelenése miatt szakad félbe. Aischylosnál a Kar – csakúgy, mint a következő sorban a hitves – remegve várja az újabb híreket.

A Kar megállapítása, hogy a hírnök ábrázatából ítélve a hír talán kedvező lehet (337. sor), szintén ókori előképre vezethető vissza. Hunger a φαίδρω προσώπω-ra is talált párhuzamot Sophoklés *Élektrájában*.³⁶ Úgy gondolom azonban, hogy – jóllehet más szavakkal – mégis közelebbi párhuzamot mutat Sophoklés *Oidipus király* című tragédiája: Oidipus a Delphoiból hazatérő Kreónt megpillantva bizakodva szól a paphoz, hogy talán jó hírt hoz, mert „*vigan csillog a szeme*” (λαμπρὸς ὤσπερ ὄμματι). Oidipus Apollónhoz, az egérkirálynő Zeushoz fohászkodik, hogy jó hírt küldjön neki.

A hírnök eloszlatja az úrnő félelmeit, de mielőtt részletes beszámolójába belekezdene, követeli jussát a kedvező hírekért. A követ tapintatlan kérése az előzmények ismeretében megdöbbentő lehet. Elképzelhető, hogy Prodromos itt is egy ismert jellemet akart kifigurázni, de a kritika még súlyosabb azáltal, hogy egy közismert példát, egy – kétségbeesítő, de nem biztos rossz hírek tudomásulvétele után lefolytatott – beszélgetést használt fel ilyen tragikusan megfestett helyzetben, nevezetesen Sophoklés *Trakchisi nők* című darabjából: Déianeira úrnő, a háborúskodó Héraklés otthon hagyott hitvese és a Hírnök párbeszédét.

A szöveg egészének hasonló jellegű átvizsgálásával érdekes eredményekre juthatunk. A szövegbeli egyezéseket vizsgálva Herbert Hunger hatvan párhuzamot talált a görög tragédiákkal. Ezeknek kétharmada származott az ún. bizánci triászokból, vagyis a bizánci filológusok által kanonizált tragédiákból,³⁷ mintegy húsz idézet pedig más művekből való. A görög tragédiaszerzők egyéb, a kánonon kívüli darabjaiból származó idézetek, szófordulatok esetében csak óvatos kijelentéseket tehetünk. Ezek nemcsak az eredeti művek révén, de az idézetgyűjtemények és más műfajok, például éppen a Prodromos által is művelt újjáéledő szerelmi regényen keresztül is utat találhattak a későbbi szövegekbe.

A *Macskaegérháború* jelentőségét abban látom, hogy a 12. századi Bizánc politikai életére, társadalmi helyzetére, jellegzetes figuráira történő utalásokon túl a tragikus szövegek bizánci továbbéléséhez is adatokkal szolgálhat. A görög drámákat felidéző jelenetek és Prodromos feltételezhető szándéka, hogy hallgatósága (és olvasótábora) is rá fog ismerni ezekre a jelenetekre, talán lehetővé teszi számunkra, hogy majdan kiegészítsük azon művek listáját, melyeket a 12. századi tudós körökben még nagy valószínűséggel olvastak. A szöveg alapos vizsgálatával pedig talán sikerül még néhány morzsát elcsennünk immár nemcsak Homéros, hanem Aischylos, Sophoklés és Euripidés asztaláról is.

JUHÁSZ ERIKA
MTA–ELTE–PPKE
Ókortudományi Kutatócsoport
E-mail: juhaasz.erika@gmail.com

ἀρκεῖ· τί δ' ὄρω τῶδε μὴ ἠμμένων πάθοις; (Eur. *Med.* 754).

³⁶ τούτῳ δ' ὄπως μήτηρ σε μὴ ἠπιγνήσεται φαίδρω προσώπω νῶν ἐπελθόντων δόμους; (Soph. *El.* 1297–1298).

³⁷ Aischylos esetében a *Leláncolt Prométheus*, a *Heten Thébai ellen*, a *Perzsák*; Sophokléstól az *Atias*, az *Élektra* és az *Oidipus király*; Euripidéstől pedig a *Hekabé*, *Orestés* és a *Föníciai nők* került be az iskolai oktatásba, ami segítette fennmaradásukat.